SZIRMAI DIÁNA

Az *át* jelentésstruktúrájának leírása egy kognitív szemantikai modell segítségével

The goal of the research reported in this paper is to analyse and model the semantic structure of the adverb, postposition and verbal prefix *át* 'across, through' within a cognitive framework. The method is based on Tyler–Evans (2001), which gives a comprehensive description of the semantic structure of the preposition *over* by establishing a primary meaning and arranging the remaining separate meanings into a semantic network, and which explains in detail the fundamentals of the method and the system of criteria applied. First the separate meanings of *át* are established and the schematic representations of the individual meanings defined by the nature of and relation between trajector and landmark are given, then by defining the proto-scene the primary meaning is selected, finally by looking at trajector–landmark configurations the semantic network of *át* is given and compared to the semantic structure as found in the Comprehensive Dictionary of Hungarian.

KEYWORDS: semantic network, cognitive semantics, landmark, trajector, proto-scene, prototype

KULCSSZAVAK: jelentéshálózat, kognitív szemantika, landmark (LM), trajektor (TR), protoszcéna, prototípus

A következőkben ismertetett vizsgálat megkísérli az *át* határozószó, névutó és igekötő szemantikai struktúráját egy kognitív megközelítésű módszer segítségével behatóan elemezni és modellezni. A módszer közvetlen előzménye Tyler–Evans (2001), amely átfogó leírást ad az angol *over* prepozíció jelentésszerkezetéről, az ún. elsődleges jelentés köré felépített szemantikai hálózatba rendezve a további, önállónak megállapított jelentéseket, valamint részletesen ismerteti a módszer alapelveit és kritériumrendszerét.

1. Alapelvek, alapfogalmak

A kognitív szemantikai kutatások rendszerint a következő két megállapításból indulnak ki:

a) A szemantikai struktúra a konceptuális struktúrából származik, és azt tükrözi.

b) A konceptuális struktúra kialakulásában meghatározó szerepű az a téri-fizikai világ, amiben az ember létezik, amit tapasztal.

A lexémákhoz kapcsolt jelentések sematikus képi reprezentációkban testesülnek meg az emberi memóriában, amely sémák az ismétlődő mindennapos fizikai tapasztalatok perceptuális újraelemzéséből származnak. A perceptuális újraelemzés egy új, absztrakt információs szintet hoz létre, amely kötődik a téri-fizikai világhoz, de az emberi percepció és konceptualizáció által közvetetten.

A lexikális egységek jelentéseinek reprezentációi jelentéshálózatokba vagy -kontinuumokba rendeződnek, természetes kategóriákat alkotva. A természetes kategorizáció során a nyelvhasználók különbséget tesznek a kategória prototipikus és perifériális tagjai között, de ezt nem kriteriális tulajdonságok vagy jegyek megállapításával teszik. A természetes kategóriába való beletartozás fokozati jellegű, a prototípus(ok), a „legjobb" példány(ok) a kategória legbiztosabb tagja(i), a „kevésbé jó" példányok fokozatosan közelítik a kategória határait, míg a perifériális tagok esetében kérdéses lehet a kategóriába való beletartozás is. Egy lexikális egység jelentéseinek kategóriájában a prototípus az ún. elsődleges jelentés, ehhez képest határozódnak meg a további jelentések mint a szemantikai háló további tagjai.

Az angol *over* prepozícióval kapcsolatos kutatások előzményeinek tekinthetők Brugman (1988), Lakoff (1987), Brugman–Lakoff (1988), Dewell (1994) és Kreitzer (1997).

Lakoff (1987) megállapítja, hogy a prepozíció téri relációt jelöl egy elsődleges és egy másodlagos figura között. Langacker (1987) nyomán ezeket az elemeket trajektornak (a továbbiakban: TR) és landmarknak (a továbbiakban: LM) nevezzük. A TR és LM által meghatározott téri reláció – illetve annak sematikus absztrakt ábrázolása – jelen vizsgálatban szintén fontos szerepet kap az *át* egyes jelentéseinek megállapításában, és a jelentések egymáshoz való viszonyának feltérképezésében.

A centrális vagy ideális jelentés fogalmát Herskovits (1986), Vandeloise (1991, 1994), Cushing (1990, 1991) is alkalmazza, ezek nyomán Tyler–Evans (2001) szintén feltételez egy ún. elsődleges – vagy prototipikus – jelentést, amelyet az ún. protoszcénával (protoscene) ábrázol. A protoszcéna az elsődleges jelentés absztrakt reprezentációja, amely két (vagy több) objektum téri konfigurációjaként jeleníthető meg. A további, tehát nem elsődleges (nem prototipikus) jelentések levezethetők vagy közvetlenül az elsődleges jelentésből, vagy egy olyan jelentésből, amely közvetlenül levezethető az elsődleges jelentésből, sematikus ábrájuk pedig a protoszcéna bizonyos módosulása(i) révén állnak elő.

2. A Tyler–Evans (2001) által javasolt módszer

Tyler–Evans (2001) – a fent említett korábbi kutatások kritikája után, az azokban kifogásolt szubjektivitás és önkényesség lehetőség szerinti elkerülése céljából – felállít egy szempontrendszert, amelynek segítségével – a lehető legkevésbé szubjektív módon – meghatározható, hogy:

a) mi számít önálló, a memóriában tárolt jelentésnek (megkülönböztetve a kommunikáció során megjelenő aktuális jelentésektől, interpretációktól, amelyek nem a lexikális kifejezésből, hanem a kontextusból, a világról való háttértudásból, az általános téri-fizikai relációkból és az azokról való tudásból erednek);

b) az így önállónak megállapított jelentések közül melyik voltaképpen az elsődleges jelentés.

2.1. Az önálló jelentések megállapításának módja

Tyler–Evans (2001) két kritériumot alkalmaz az (általa) önálló(nak elfogadott) jelentések megállapítására, illetve azok egymástól való szétválasztására:

a) Mivel az elsődleges jelentés a TR és LM között egy bizonyos téri konfigurációt jelöl, a további önállónak tekintett jelentésekben vagy lennie kell egy nem tisztán téri jelentéselemnek, vagy a TR és LM közti téri konfigurációban kell lennie valamilyen változásnak az elsődleges jelentés (illetve a többi jelentés) konfigurációjához képest.

b) Tudni kell találni olyan példát az önállónak tekintett jelentésre, amely nem tartozhat másik (már önállónak megállapított) jelentéshez, és amelyben az új jelentéselem nem a kontextusból (tehát a szövegkörnyezet más eleméből, a mondat elemeihez kapcsolódó háttértudásból stb.) származik.

2.2. Az elsőleges vagy központi jelentés megállapításának módja

Tyler–Evansnek (2001) az elsődleges jelentés megállapítására vonatkozó kritériumrendszere objektivitásra, az önkényesség minél nagyobb mértékben való kiküszöbölésére törekszik, és következetesen alkalmazható az önállónak tekintett jelentések tesztelésére. A módszer egyes elemei egyenként ugyan nem döntő kritériumok, de együttes alkalmazásukkal kiemelhető az elsődleges jelentés. A Tyler–Evans-szempontrendszer négy lépésben vizsgálja a jelentéseket:

a) Melyik a legkorábbról adatolható jelentés?

b) Melyik jelentéselem szerepel túlsúlyban (leggyakrabban, a legtöbb önálló jelentésben) a szemantikai hálóban?

c) Más prepozíciókkal való kapcsolat: mely jelentés(elem) különbözteti meg a prepozíciót más prepozícióktól?

d) Minden, az elsődleges jelentésből származó további önálló jelentésre találni lehet olyan példát, amelyben a többletjelentésjegy a kontextusból (más mondatrészből, háttértudásból stb.) ered. Azaz ha egy önálló jelentésre találunk olyan példát, amelyben a jelentésjelleget a kontextus hordozza, akkor az a jelentés nem az elsődleges jelentés.

Tyler–Evans (2001) elsősorban a prepozíciókra nézve tartja érvényesnek a kritériumrendszerét azok speciális természete miatt (azaz hogy téri konfigurációt jelöl-

nek, amely gyakorlatilag változatlan maradt az idők során, valamint a szóosztály zárt jellege miatt), ám nem zárja ki, hogy más szófajokra is alkalmazható lehet, ha nem is teljesen ugyanezen módon.

A következőkben megkíséreljük ezzel a módszerrel felvázolni az *át* (határozószó, névutó, igekötő) egy lehetséges jelentésstruktúráját. A választás azért esett éppen az *át*-ra, mert az egyik leggyakoribb, legkiterjedtebb jelentésszerkezettel bíró téri jelölőelem a magyarban, amelynek használatáról, jelentéseiről és azok kapcsolatáról részletes és beható korpuszelemzést végeztünk „A magyar nyelv nagyszótára" első szótári kötetének (Nszt 2.) munkálatai során. A nagy mennyiségű szöveg elemzése során kinyert elkülöníthető lehetséges jelentések halmaza (amely egyébként a Nszt-i jelentésstruktúra összeállításakor is nyersanyagul szolgált) lesz az alapja a jelen vizsgálatnak is.

3. Az *át* önálló jelentéseinek meghatározása Tyler–Evans (2001) szempontrendszere segítségével

A nagyszótári korpusz, cédulás és kiegészítő források elemzése után a szövegekből nyert „lehetséges" jelentések halmazából összeállítottuk a Tyler–Evans (2001) szempontrendszerének megfelelő, önállónak tekinthető jelentések sorát. Mivel ebben a vizsgálatban kizárólag a szemantikai jellemzőket és felépítést kívánjuk vizsgálni, eltekintünk a szó olyan grammatikai jellemzőinek tekintetbevételétől, mint a többszófajúság, a vonzatosság vagy a köznyelvitől esetleg eltérő stílusminőség. A szófajok megkülönböztetését ebben az esetben szükségtelennek tartjuk, mivel a szemantikai jellemzők és funkciók mindhárom szófajban azonosak vagy legalábbis hasonlóak (számos átfedést tapasztalunk a szófajok jelentésstruktúrája között, az eltérések gyakran kontextuális és szintaktikai, mondattani okokból adódnak), és történetileg is szoros kapcsolatban állnak egymással (a TESz szerint „önálló helyviszonyt jelölő határozószóból vált névutóvá, illetőleg – ellenkező irányú fejlődéssel – igekötővé"), valamint mert a hsz/nu/ik esetében gyakran igen nehéz a szófajokat egymástól szétválasztani. A szófajiság kérdésének problematikus voltát ebben az esetben jól mutatja, hogy a szótári hagyományban sem látunk egységességet sem az elméleti keret, sem az eredmény szempontjából.

A lehetséges jelentéseket egyenként megvizsgáltuk a 2.1.-ben említett két kritérium szerint. Az így önállónak megállapított jelentéseket a könnyebb kezelhetőség kedvéért az említés (és elemzés) sorrendjében számozzuk. Fontos szempont a jelentések megállapítása és szétválasztása során a TR és LM sematikusan ábrázolt térifunkcionális konfigurációjának esetleges változása, így minden önállónak megállapított jelentéshez mellékeljük a hozzá kapcsolódó sematikus ábrát is. Az így meghatározott, önállónak tekintett jelentések értelmezését úgy fogalmazzuk meg, hogy

tartalmazzák az adott jelentésnek a TR, LM és azok relációja szempontjából lényeges elemeit (de csak azokat), amelyek megkülönböztetik a többi jelentéstől, és esetenként ⟨…⟩-ben kiegészítő, rendszerint a kontextusból származó információt is megadunk az értelmezés részeként, ha az a pontos megértés és/vagy más jelentés(ek)től való megkülönböztetés érdekében szükséges. Az ilyen módon megfogalmazott értelmezés a legtöbb esetben különbözik a korábbi szótári definícióktól, a szótárban és a jelen vizsgálat során alkalmazott gyakorlat és módszertan, valamint a célok eltérő voltából adódóan.

Az önállónak tekinthető jelentések megállapításához alkalmaztuk Tyler–Evans (2001) két kritériumát:

a) valamilyen nem tisztán téri új jelentéselem megjelenése, amely nem származhat a kontextusból;

b) és/vagy a jelentést ábrázoló téri konfigurációban valamilyen változás megjelenése.

Az első kritériumban említett nem tisztán téri jelentéselem megjelenése lehet például a tér → idő, illetve egyéb, jellegzetes, rendszeres metaforizáció. Az alkalminak tekinthető, költői szövegekben felbukkanó egyedi metaforák vizsgálatától a mostani elemzésben eltekintettünk. Feltehető, hogy minden tisztán téri reláció mellé találhatunk legalább elvétve (szépirodalmi) példát az abból eredő absztrakt, nem téri jellegű kapcsolatra.

4.1. Az *át* jelentései

Az alábbiakban megadjuk az *át* korpuszelemzés után megállapított, önállónak tekinthető jelentéseit a TR-LM konfigurációk sematikus ábráival, feltüntetve a TR és LM, valamint a köztük levő viszony jellegét. A pontosabb érthetőség kedvéért minden jelentéshez (betűhíven) idézünk a korpuszból származó példát.

Jelmagyarázat az ábrákhoz:

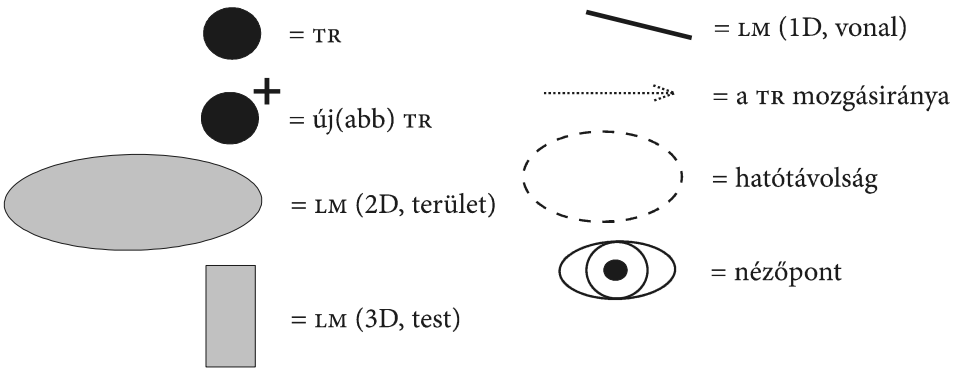

1. kiterjedt területen végig⟨halad⟩: *a nagy világon át* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai terület

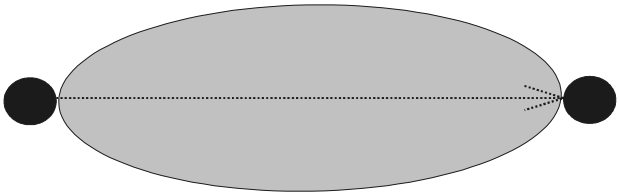

1. ábra

1a. *átdorbézolt éjek; ezen […] át kellett esni, mint Krisztusnak a farizeusok meglátogatásán* – idői reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: (vmely esemény) időtartam(a)

1b. *áttanulmányozván az egész ügyet; átfutotta az oldalakat* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: vkinek a figyelme v. tudata, LM: gondolati v. érzelmi tartalom v. ilyen tartalmak sora, csoportja, ill. ezt hordozó szöveg

2. csoport tagjai között végig: *a fákon át; átfurakodott a tömegen* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai tárgyak v. élőlények csoportja

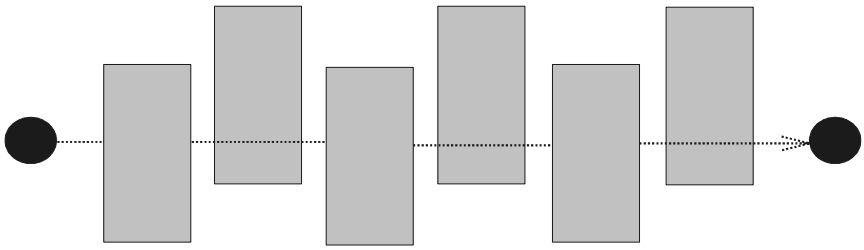

2. ábra

3. csoport tetején végig: *át a romokon* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai tárgyak v. élőlények csoportja

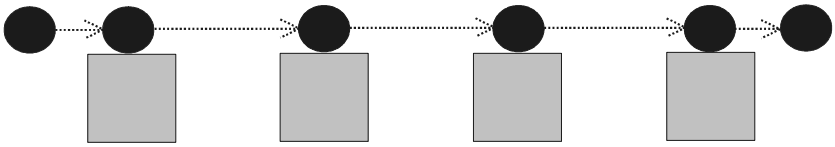

3. ábra

3a. *átsöpört rajtunk a vértelen harmadik világháború* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: esemény, történés v. gondolati, érzelmi jelenség, LM: fizikai tárgyak, élőlények csoportja v. személyek csoportjának tudata

4. közegen keresztül: *át a ködön* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai közeg

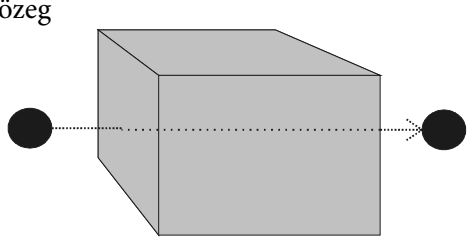

4. ábra

5. határolót keresztezve, annak túloldalára: *észak felől a határon át érkező vaddisznók* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, ill. fizikai jelenség, LM: fizikai területen kijelölt, vmit határoló v. elválasztó vonal, es. fizikai területen elhelyezkedő, vmit határoló v. elválasztó (hosszúkás) fizikai tárgy v. dolog

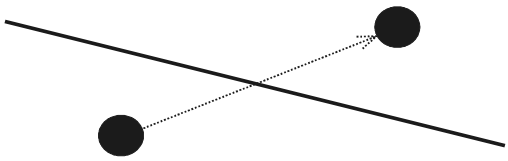

5. ábra

5a. *ide s tova átlépi huszadik évét* – idői reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, ill. fizikai vagy absztrakt jelenség, LM: időhatárként (határidőként) megállapított időpont

5b. *Az Inter-Európa Bank részvényeinek árfolyama átlépte a bűvös 13 ezer forintos határt* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: számszerű mennyiséggel jellemezhető fogalom, LM: (kategória)határként megállapított mennyiség, mérték

6. akadály felett annak túloldalára: *párkányán át […] bukni a mélybe* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai területen elhelyezkedő (magas, keskeny) tárgy

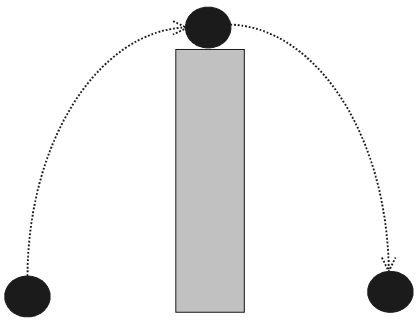

6. ábra

7. nyíláson keresztül: *karikán át; kulcslyukon át* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, ill. fizikai jelenség, LM: fizikai tárgyon található nyílás, ill. nyílást tartalmazó fizikai tárgy

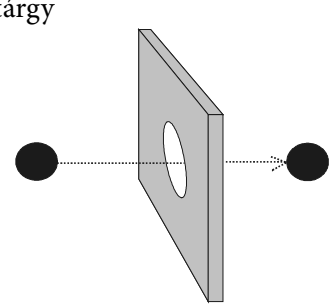

7. ábra

8. tárgy közbeiktatásával, azon keresztül: *pápaszemén át* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, ill. fizikai jelenség, LM: (lapos) fizikai tárgy

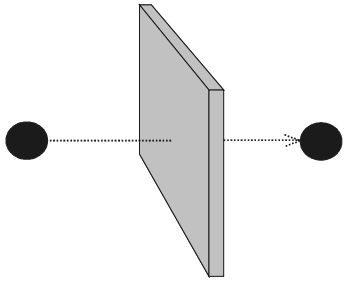

8. ábra

8a. *politikai szemüvegen át; műveltsége átfénylik a sorokon* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: gondolati v. érzelmi tartalom v. történés, LM: meghatározott látásmód, gondolkodásmód, ill. a gondolati, érzelmi tartalom (fizikai) hordozója

9. közeli helyen: *át vót Maholon* – téri reláció, statikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai terület, hely(szín)

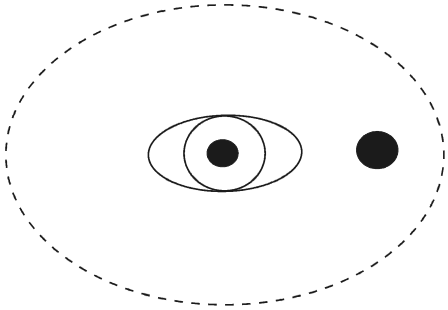

9. ábra

10. vmin túl levő közeli helyen: *át voltál a Piavén* – téri reláció, statikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai térben kijelölt, vmit határoló v. elválasztó vonal, es. így elhelyezkedő (hosszúkás) fizikai tárgy, dolog, valamint az azon túl levő fizikai terület

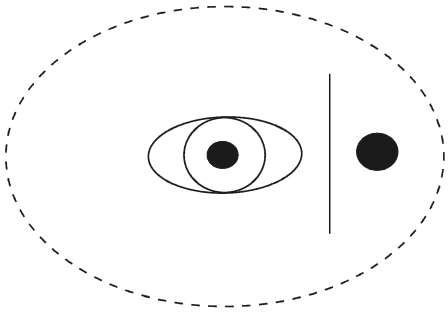

10. ábra

11. vmely helyet érintve ⟨halad⟩: *Jászberényen, Kecskeméten át Izsákra* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai területek, hely(szín)ek sora

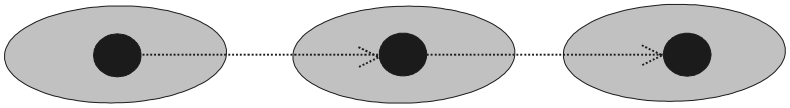

11. ábra

11a. *a kisgyermekkortól kezdve a gyermek- és serdülőkoron át egészen az ifjúkorig* – idői reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, ill. annak vmely tulajdonsága, aspektusa, LM: időszakok sora

11b. *a latin nyelvből a németen át hozzánk jutott [műszó]* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: gondolati v. érzelmi tartalom v. történés, LM: vmilyen szempontból hasonló (logikai) kategóriák sora

12. egyik helyről a másikra: *átmászott a farakásról a gunyhó tetejére* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: két fizikai tárgy v. terület, hely(szín)

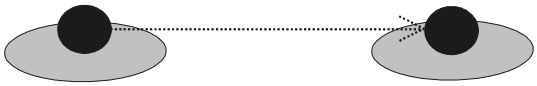

12. ábra

12a. *a leventeoktatást áttették délutánra* – idői reláció, dinamikus, TR: esemény, történés, LM: két időpont v. időszak

12b. *[a] kilenc vallásos költeményt átcsoportosítjuk egy külön vallásos csoportba; átengedvén neki a […] felelősséget* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: gondolati v. érzelmi tartalom, LM: két meghatározott (logikai) kategória v. két személy tudata

13. irányát megváltoztatva, másfelé: *[Miklós] átkanyarodott a Nagyhid felé* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: két fizikai tárgy v. terület

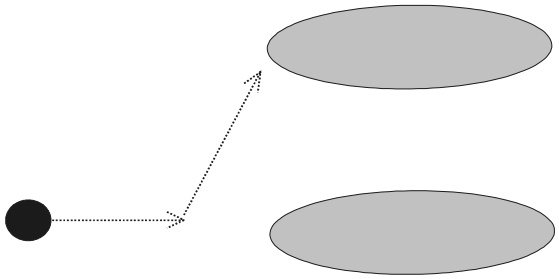

13. ábra

13a. *a vita többször is átkanyarodott a humánszférára* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: nyelvi tevékenység, LM: két téma, tárgy

14. más irányban ⟨folytatódva helyezkedik el⟩: *Délen a Dunáig terjedtek a telepek, majd délnek fordulva átcsapott a határ Mitrovicához* – téri reláció, statikus, TR: fizikai tárgy(ak sora), ill. a fizikai térben meghatározott vonal, LM: két fizikai tárgy v. terület

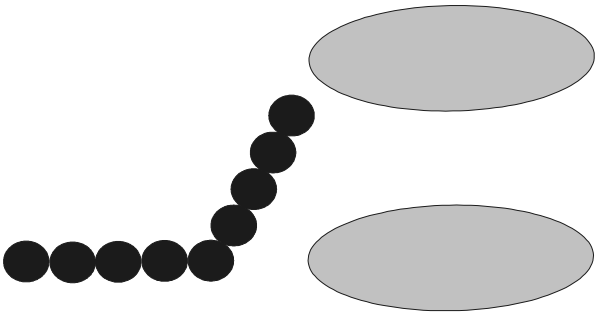

14. ábra

15. vmin túlra ⟨terjed⟩: *[a kőrisfa] ágai áthajlottak a szomszéd utcába* – téri reláció, statikus, TR: hosszúkás fizikai tárgy v. (keskeny), hosszan elnyúló fizikai terület, LM: határolóval elválasztott, szomszédos fizikai terület, hely(szín)

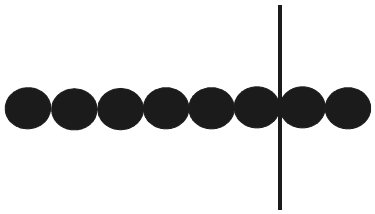

15. ábra

15a. *a két szembenálló csoport harca […] betölti a XV. századot és átnyúlik a XVI. századba* – idői reláció, statikus, TR: esemény, történés, LM: két egymást közvetlenül követő időszak

15b. *ez a kérdés átnyúlik a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe* – absztrakt reláció, statikus, TR: ügy, téma, LM: elvont kategória

16. vmit ketté⟨vág⟩: *megvizsgálta a láncait, nincsenek-e átfűrészelve?* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai tárgy

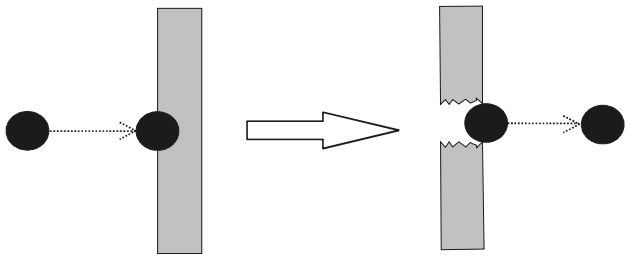

16. ábra

17. vmit ki⟨lyukaszt⟩: *kóbor görögök döftek át lándzsával [borostömlőket]* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai tárgy

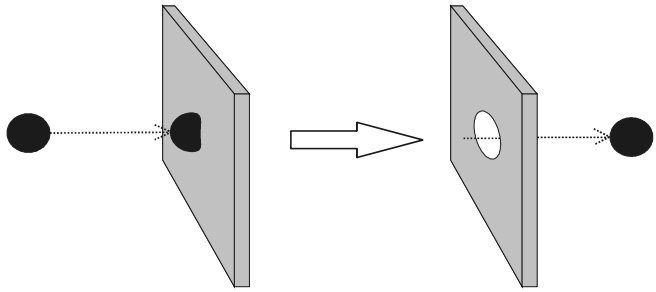

17. ábra

18. vminek minden részében ⟨jelen van⟩: *átbüzhödött öltözetben* – téri reláció, statikus, TR: (légnemű) anyag, LM: fizikai tárgy

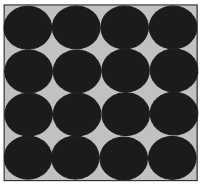

18. ábra

18a. *a drámai történet úgy szövődik át lírával* – absztrakt reláció, statikus, TR: érzelem, hangulat, jelleg, LM: gondolati v. érzelmi tartalom

19. területen keresztül-kasul: *átbolyongjuk A nagy világot* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, LM: fizikai terület

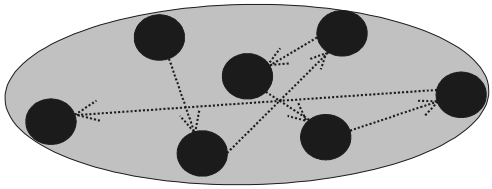

19. ábra

19a. *hagyta, hogy a szavak egész lényét átjárják* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: gondolati v. érzelmi tartalom, LM: érzelmi v. lelki tartomány, ill. vki tudata

20. kiterjedt területen végig⟨húzódik⟩: *[a falu] az egész tér szélességét átfogja* – téri reláció, statikus, TR: fizikai tárgy(ak csoportja, sora), LM: (nagy) fizikai terület

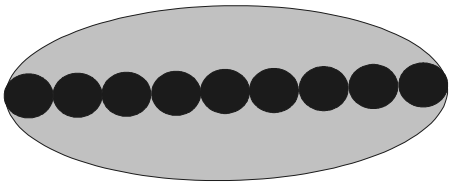

20. ábra

20a. *teljes életemen át; esztendőt át* – idői reláció, statikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, ill. annak vmely tulajdonsága, aspektusa, LM: meghatározott időtartam

20b. *a sivárság […] átfogta a mi társadalmi életünket* – absztrakt reláció, statikus, TR: gondolati, érzelmi tartalom, jelleg, LM: (logikai) kategória

21. körül, körbe: *a hátunk mögé került, és átkarolta a két térdünket* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény (része), LM: fizikai tárgy v. élőlény (része)

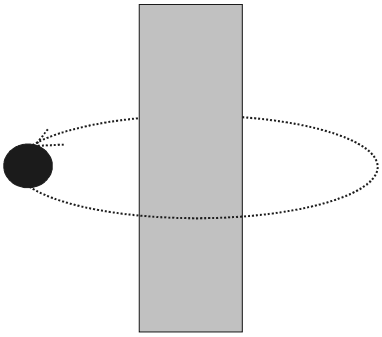

21. ábra

22. körülötte: *üldögélt a földön, átkulcsolva térdét* – téri reláció, statikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény (része), LM: fizikai tárgy v. élőlény (része)

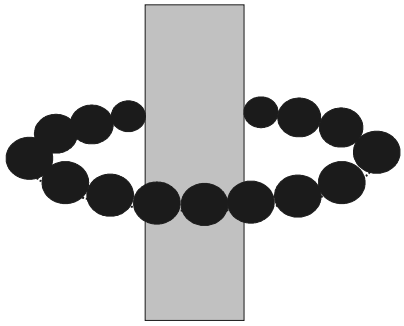

22. ábra

23. újra, másképp: *[a] postahivatal a küldeményt köteles átcsomagolni* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, ill. gondolati, érzelmi tartalom, LM: vmely cselekvés révén létrejövő (eltérő) végeredmények, állapotok sora

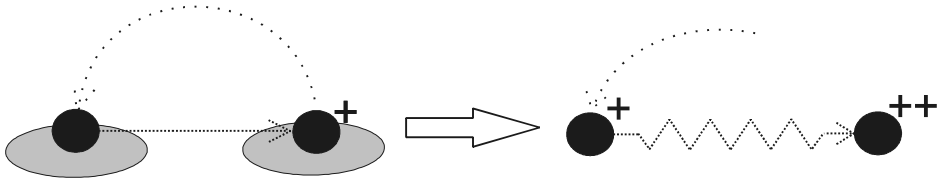

23. ábra

24. vmi mássá: *[Callistót] maga Zeus varázsolta át [medvévé]; örjöngésbe ment át az igazgató kétségbeesése* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgy v. élőlény, ill. gondolati, érzelmi tartalom, LM: vmely cselekvés v. történés előtti és utáni állapot

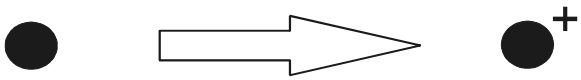

24. ábra

25. más, szomszédos területen is ⟨megjelenik⟩: *átterjed a betegség a többi tartományokra is* – téri reláció, dinamikus, TR: fizikai tárgyak csoportja, élőlények csoportja v. jelenség, LM: két v. több szomszédos fizikai terület

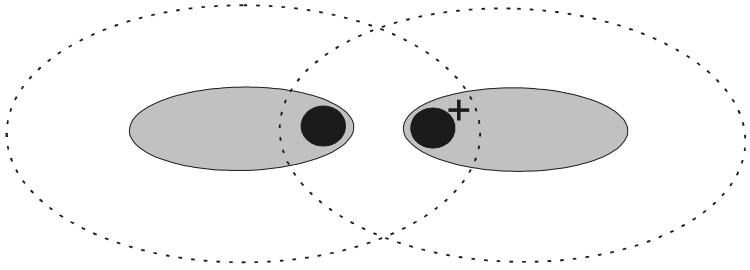

25. ábra

25a. *[a hozamzuhanás] hamarosan átterjedt a többi állampapírra […] is* – absztrakt reláció, dinamikus, TR: jelenség, történés, LM: két v. több szomszédos (logikai) kategória

4.2. Az *át* megállapított jelentéseinek listája

1. kiterjedt területen végig⟨halad⟩
2. csoport tagjai között végig
3. csoport tetején végig
4. közegen keresztül
5. határolót keresztezve, annak túloldalára
6. akadály felett annak túloldalára
7. nyíláson keresztül
8. tárgy közbeiktatásával, azon keresztül
9. közeli helyen
10. vmin túl levő közeli helyen
11. vmely helyet érintve ⟨halad⟩
12. egyik helyről a másikra
13. irányát megváltoztatva, másfelé
14. más irányban ⟨folytatódva helyezkedik el⟩
15. vmin túlra ⟨terjed⟩
16. vmit ketté⟨vág⟩
17. vmit ki⟨lyukaszt⟩
18. vminek minden részében ⟨jelen van⟩
19. területen keresztül-kasul
20. kiterjedt területen végig⟨húzódik⟩
21. körül, körbe
22. körülötte
23. újra, másképp
24. vmi mássá
25. más, szomszédos területen is ⟨megjelenik⟩

5. Az *át* elsődleges jelentésének megállapítása Tyler–Evans (2001) kritériumrendszerének alkalmazásával

Miután első lépésben meghatároztuk az önállónak tekinthető jelentéseket, ahhoz, hogy megtervezzük az *át* szemantikai hálóját, az így kapott 25 jelentés közül ki kell választani az elsődleges (prototipikus jelentést), a többi jelentést pedig először az elsődleges jelentés köré, majd második lépésben a főbb szemantikai csomópontok köré lehet csoportosítani aszerint, hogy a TR és LM téri konfigurációjának változásai hogyan vezethetők le egymásból az egyes jelentések esetében.

Miként a 2.2. alatt már említettük, Tyler–Evans (2001) az angol *over* prepozíció szemantikai elemzésénél négy, együttesen alkalmazandó szempontot javasol az elsődleges jelentés megállapítására:

a) Melyik a legkorábbról adatolható jelentés?

b) Melyik jelentéselem szerepel túlsúlyban a szemantikai hálóban?

c) Mely jelentés(elem) különbözteti meg a prepozíciót más prepozícióktól?

d) Mely jelentés(elem) az, amelyik nem származhat a kontextusból?

Hozzátehetjük mindezekhez, amit Tyler–Evans (2001) is kimond, hogy prototipikus jelentésként biztosan valamelyik tisztán téri relációt kell megkapnunk eredményül.

5.1. A legkorábbról adatolható jelentés

A TESz által megadott legkorábbi jelentés, egybehangzóan az EWUng adataival: (nu) 1519: 'keresztül; durch', a legkorábbi adat pedig, amit idéz: „*melly collecta mynd eztendew alth mondatyk*" (LányiK). Az idézett adat vagy a **20.** jelentés idői metaforizált változata, azaz a **20a.** (az idői reláció a TESz szerint is a tériből alakult történetileg: „Kezdetben […] helyviszony, majd időviszony meghatározására szolgált"), vagy az **1.** jelentés idői metaforizációja, azaz az **1a.** Eszerint (mivel elsődleges jelentésnek mindenképpen valamelyik tisztán téri viszonyt jelölőt kell eredményül kapnunk) lehetséges prototipikus jelentés a **20.** 'kiterjedt területen végig⟨húzódik⟩', illetve **1.** 'kiterjedt területen végig⟨halad⟩'.

5.2. A túlsúlyban levő jelentés(elem)

Úgy tűnik, hogy a 25 önálló jelentés megfogalmazását és a hozzájuk kapcsolódó sematikus TR-LM konfigurációk ábráit vizsgálva a leggyakrabban előforduló jelentés(eleme)t nagyjából így fogalmazhatjuk meg: 'vmely közbeeső dolgon túlra'. Az ezt a jelentésjegyet tisztán tartalmazó jelentések szintén lehetséges elsődleges jelentések: **4.** 'közegen keresztül'; **5.** 'határolót keresztezve, annak túloldalára'; **8.** 'tárgy közbeiktatásával, azon keresztül'.

5.3. Összehasonlítás más viszonyszókkal

A 25 megállapított jelentés 7 főbb csoportba osztható a bennük meglevő TR-LM viszony jellege szerint. Ezek többsége leírható valamely más térjelölő szóval, vagy annak első (szótári) jelentésével (ezek jelentésének megállapításához az ÉKsz, ÉKsz² és az ÉrtSz megfelelő szócikkei szolgáltak támpontul). Nem tekinthetjük elsődlegesnek azokat a jelentéseket, amelyek lényegi elemei megegyeznek valamely más térjelölő szó (fő)jelentésével. Így a VÉGIG csoport: **1., 2., 3., 20.;** az OTT: **9.,** a MÁS-csoport ('máshova, másfelé, másképp, mássá'): **12., 13., 14., 23., 24.;** a VMIN TÚL csoport: **10., 15., 25.;** a TELE- csoport: **18.**, **19.;** és a KÖR- csoport ('körül, körbe, körülötte'): **21.**, **22.** – A KERESZTEZVE csoport **(4., 5., 6., 7., 8., 11., 16., 17.)** jelentései ezektől eltérően nem írhatók le egyetlen másik határozószóval, névutóval vagy igekötővel, talán csak a *keresztül*-lel, annak viszont első jelentése az ÉrtSz szerint: 'vminek, vmely test látszó képének egyik oldalától a szemben levő oldaláig (haladva, érve); keresztbe' (hsz); ill. 'a szóban forgó tömeg, tárgy egyik oldalától a másikig, főként a szemben levőig, benne végighaladva, rendsz. meghatározott irányban, az utat rövidítve' (nu), amelyek egyike sem felel meg teljesen az *át*-nak a KERESZTEZVE csoportba tartozó jelentései valamelyikének. Figyelemre méltó továbbá, hogy az ÉKsz² **keresztül** címszavának első jelentése: 'át', a példamondatok alapján ide sorolja az *át* számos, nem a KERESZTEZVE csoportba tartozó jelentését, és csak második helyen tárgyalja a 'vmit hosszirányban keresztezve' jelentést.

Megállapítjuk tehát, hogy az *át* a többi térjelölő szótól leginkább a 'keresztül, keresztezve' jelentésjegyben különbözik, így a lehetséges elsődleges jelentések: **4.** 'közegen keresztül'; **5.** 'határolót keresztezve, annak túloldalára'; **8.** 'tárgy közbeiktatásával, azon keresztül'.

5.4. A kontextuális jelentés(elem) kérdése

Az előző három pontban a 25 önállónak megállapított jelentést leszűkítettük néhányra, amelyek legalább egy kritériumnak megfelelnek. E maradék néhány jelentés két nagyobb csoportba osztható: a VÉGIG és a KERESZTEZVE csoportba. Amennyiben sikerül találnunk olyan adatot, amelyben akár az egyik, akár a másik csoport lényegi szemantikai eleme(i) csupán a kontextusból, illetve a kontextuális elemekhez kapcsolódó háttértudásból ered(nek), akkor azok a jelentések kiesnek a lehetséges elsődleges jelentések köréből.

Tyler–Evans (2001) az *over*-rel kapcsolatban annak megállapítására, hogy a 'felett'-től többé-kevésbé függetlenül létező 'eltakarva' ('covering') jelentés lehet-e az elsődleges jelentés, a következő példákat vizsgálja:

(1) *Joan nailed a board over the hole in the ceiling.*
(2) *Joan nailed a board over the hole in the wall.*
(3) *The tablecloth is over the table.*

Az első két példában az *over* tisztán hordozza az 'eltakarás' jelentésjegyet, ezzel szemben a harmadik mondatban a takarás amiatt jön létre a TR-LM viszonyban, hogy a terítő rendszerint nagyobb, mint az asztallap, és a szemlélő nézőpontja rendszerint az asztallap és a terítő felett helyezkedik el, azaz felülről nézve az asztallapot, az takarásban van a terítő által. A harmadik mondat tehát bizonyítja, hogy a 'takarásban' jelentés nem lehet az *over* elsődleges jelentése, és mindezek az információk nem az *over* szó jelentésstruktúrájából, hanem a kontextusból és a kontextusban részt vevő elemekről (az asztalról és a terítőről) való háttértudásból, tapasztalatokból származnak. Ráadásul ennek a harmadik mondatnak az esetében az *over* valódi (nem kontextuális) jelentése megegyezik azzal, ami az elemzés szerint az elsődleges jelentés, ti. hogy a TR magasabban, de elérhető közelségben helyezkedik el a LM-hoz képest.

Az *át* esetében a 'vmin végig' és a 'vmit keresztezve' között hasonló összefüggéseket találhatunk. A 'vmin végig' jelentéskomponens sok esetben nem magában az *át*-ban gyökerezik, hanem a kontextuális elemekben. Számos példát találunk arra, hogy a valódi konfiguráció a 'vmit keresztezve' jelentésjegyet hordozza, a 'vmin végig' jegy a LM méretéből és fajtájából, valamint a TR mozgásának módjából és egyéb háttérismeretből ered.

A következő példák a Nszt elektronikus korpuszából származnak: *a tó befagy és rögtön átkelünk; átsétálunk a tó jegén gyalog; néhányan szerencsésen átgyalogoltak az aknamezőn; a temetőkapura […] ki van írva: „Temetőn áthaladni tilos, hátsó kapu zárva"; Buster Keaton […] minduntalan arrább helyezi a síneket, amint áthaladt rajtuk a vonat; ez egy átmeneti szakasz, át kell haladnunk rajta, hogy tovább mehessünk.*

Amint látjuk, a 'vmin végig' jelentésjegy – a LM milyenségének, kiterjedésének és a TR mozgásfajtájának folyományaként – járulékosan is szerepelhet a 'vmely közbeeső dolgon keresztül' jelentésjegy mellett.

Megállapítjuk, hogy az elsődleges jelentés a KERESZTEZVE csoportban található. Az így megmaradt három jelentés: **4.** 'közegen keresztül'; **5.** 'határolót keresztezve, annak túloldalára'; **8.** 'tárgy közbeiktatásával, azon keresztül'. Ezek közül a fentiekhez hasonló módszerrel kiszűrhetjük azt a kettőt, amelyet a LM specifikáltsága különböztet meg az általánosabb jellegű harmadiktól, így megkapjuk azt a jelentést, amelyik a szemantikai háló felépítése szempontjából elsődlegesnek tekinthető: **5.** 'határolót keresztezve, annak túloldalára'.

6. A protoszcéna

A protoszcéna az elsődleges jelentés absztrakt mentális reprezentációja a konceptuális szinten, egy idealizált téri-funkcionális konfigurációban. A többi jelentéshez hasonló módon megjeleníthető a TR és LM téri relációjaként egy sematikus ábrával.

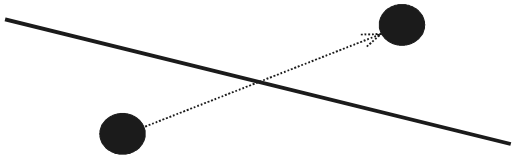

Az *át* protoszcénája

7. Az *át* szemantikai hálója

Az egyes jelentésekhez rendelhető TR-LM konfigurációk hasonlóságai és egymáshoz képesti változásai alapján a 25 jelentést főbb csoportokba lehet sorolni, amelyek rendszerezési alapul szolgálnak a részletes szemantikai háló kidolgozásához.

Ezek a fentebb már említett csoportok a következők: KERESZTEZVE, VÉGIG, MÁS-, VMIN TÚL, OTT, TELE-, KÖR-.

A TR-LM kapcsolatokban megfigyelhető változások alapján szorosabb és lazább logikai összefüggések, valamint további csomópontok találhatók a főbb csoportok és az egyes jelentések között egyaránt. Ezek mentén felvázolható az *át* egy lehetséges szemantikai hálója.

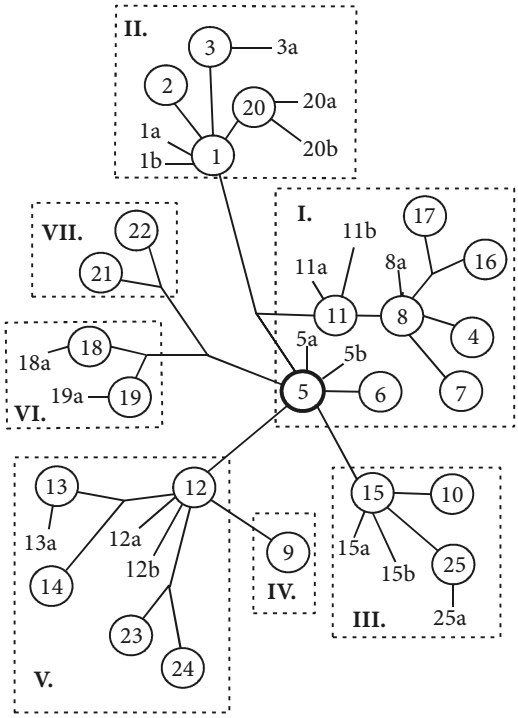

Az *át* szemantikai hálója

I. KERESZTEZVE

5. határolót keresztezve, annak túloldalára *(észak felől a határon át érkező vaddisznók)*

a. az 5. idői metaforája *(ide s tova átlépi huszadik évét)*

b. az 5. absztrakt metaforája *(Az Inter-Európa Bank részvényeinek árfolyama átlépte a bűvös 13 ezer forintos határt)*

6. akadály felett annak túloldalára *(párkányán át […] bukni a mélybe)*

7. nyíláson keresztül *(karikán át; kulcslyukon át)*

8. tárgy közbeiktatásával, azon keresztül *(pápaszemén át)*

a. a 8. absztrakt metaforája *(politikai szemüvegen át; műveltsége átfénylik a sorokon)*

11. vmely helyet érintve ⟨halad⟩ *(Jászberényen, Kecskeméten át Izsákra)*

a. a 11. idői metaforája *(a kisgyermekkortól kezdve a gyermek- és serdülőkoron át egészen az ifjúkorig)*

b. a 11. absztrakt metaforája *(a latin nyelvből a németen át hozzánk jutott [műszó])*

16. vmit ketté⟨vág⟩ *(megvizsgálta a láncait, nincsenek-e átfűrészelve?)*

17. vmit ki⟨lyukaszt⟩ *(kóbor görögök döftek át lándzsával [borostömlőket])*

II. VÉGIG

1. kiterjedt területen végig⟨halad⟩ *(a nagy világon át)*

a. az 1. idői metaforája *(átdorbézolt éjek; ezen […] át kellett esni, mint Krisztusnak a farizeusok meglátogatásán)*

b. az 1. absztrakt metaforája *(áttanulmányozván az egész ügyet; átfutotta az oldalakat)*

2. csoport tagjai között végig *(a fákon át; átfurakodott a tömegen)*

3. csoport tetején végig *(át a romokon)*

a. a 3. absztrakt metaforája *(átsöpört rajtunk a vértelen harmadik világháború)*

20. kiterjedt területen végig⟨húzódik⟩ *([a falu] az egész tér szélességét átfogja)*

a. a 20. idői metaforája *(teljes életemen át; esztendőt át)*

b. a 20. absztrakt metaforája *(a sivárság […] átfogta a mi társadalmi életünket)*

III. TÚL

10. vmin túl levő közeli helyen *(át voltál a Piavén)*

15. vmin túlra ⟨terjed⟩ *([a kőrisfa] ágai áthajlottak a szomszéd utcába)*

a. a 15. idői metaforája *(a két szembenálló csoport harca […] betölti a XV. századot és átnyúlik a XVI. századba)*

b. a 15. absztrakt metaforája *(ez a kérdés átnyúlik a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe)*

25. más, szomszédos területen is ⟨megjelenik⟩ *(átterjed a betegség a többi tartományokra is)*

a. a 25. absztrakt metaforája *([a hozamzuhanás] hamarosan átterjedt a többi állampapírra […] is)*

IV. OTT
9. közeli helyen *(át vót Maholon)*
V. MÁS-
12. egyik helyről a másikra *(átmászott a farakásról a gunyhó tetejére)*
a. a 12. idői metaforája *(a leventeoktatást áttették délutánra)*
b. a 12. absztrakt metaforája *([a] kilenc vallásos költeményt átcsoportosítjuk egy külön vallásos csoportba; átengedvén neki a […] felelősséget)*
13. irányát megváltoztatva, másfelé *([Miklós] átkanyarodott a Nagyhid felé)*
a. a 13. absztrakt metaforája *(a vita többször is átkanyarodott a humánszférára)*
14. más irányban ⟨folytatódva helyezkedik el⟩ *(Délen a Dunáig terjedtek a telepek, majd délnek fordulva átcsapott a határ Mitrovicához)*
23. újra, másképp *([a] postahivatal a küldeményt köteles átcsomagolni)*
24. vmi mássá *([Callistót] maga Zeus varázsolta át [medvévé]; örjöngésbe ment át az igazgató kétségbeesése)*
VI. TELE-
18. vminek minden részében ⟨jelen van⟩ *(átbüzhödött öltözetben)*
a. a 18. absztrakt metaforája *(a drámai történet úgy szövődik át lírával)*
19. területen keresztül-kasul *(átbolyongjuk A nagy világot)*
a. a 19. absztrakt metaforája *(hagyta, hogy a szavak egész lényét átjárják)*
VII. KÖR-
21. körül, körbe *(a hátunk mögé került, és átkarolta a két térdünket)*
22. körülötte *(üldögélt a földön, átkulcsolva térdét)*

8. Összevetés a (nagy)szótári jelentésstruktúrával

A Nszt – többnyire eltérően a magyar nyelvet feldolgozó korábbi értelmező jellegű szótáraktól – viszonylag nagyméretű történeti és szinkrón szövegkorpuszon alapul, ami azt jelenti, hogy a lexikai egységek használatának szemantikai, grammatikai, stilisztikai stb. sajátosságait konkrét szövegbeli előfordulások, adatok alapján állapítjuk meg, és az egyes jelentéseket ezekkel az adatokkal illusztráljuk a szócikkekben. Ez az eljárásmód egyes címszavak esetében számos (mennyiségi és minőségi) eltérést eredményezhet a korábbi (értelmező jellegű) szótárak (CzF, ÉrtSz, ÉKsz, ÉKsz²) megoldásaihoz képest. A Nszt-i munkában használt forráshalmaz a reprezentatív módon összeállított, kb. 27 és fél millió szövegszavas Magyar történeti szövegtár (http://www.nytud.hu/hhc/), a mintegy hatmillió adatcédula és az ún. kiegészítő (eredetileg hiánypótlás céljából összegyűjtött, mára azonban rendszeres használatúvá vált, CD-ROM-os) szöveggyűjtemény anyagából áll, és a Nszt időkorlátainak megfelelően 1772 és 2000 közötti, nyomtatásban megjelent (szépirodalmi, sajtónyelvi, tudományos és ismeretterjesztő stb. művekből való) szövegeket tartalmaz. A szótári

jelentéseket az ezekben előforduló szóadatok alapján állapítja meg a szócikkíró, és az illusztrációul szolgáló példamondatok is ezekből a szövegekből származnak.

A Nszt-ban alkalmazott gyakorlat szerint a jelentésstruktúra a konkrét szóelőfordulások alapján leszűrhető jelentésekből áll össze, nem hagyva figyelmen kívül a korábbi szótárakban található megoldásokat sem. A jelentések elkülönítésének gyakorlata is a megszokott szótári hagyományokat követi: a szerkezet két-, több szófajú szavak esetében háromszintű, esetenként összefoglaló értelmezéssel vagy bokrosítással. A szűkebben vett szemantikai szempontokon kívül (konkrét/elvont, személyre/állatra/tárgyra vonatkozó jelentések, jellemző szemantikai kategóriájú kifejezésekkel való előfordulás, pragmatikai szempontok) figyelembe veendők bizonyos grammatikai sajátosságok, mint a vonzatstruktúra (vonzatosság, különböző bővítményekkel való előfordulás, igék esetén tranzitivitás) és a mondattani szerep (főnevek jelzői használata, állítmányi szerep, birtokviszony stb.), valamint stilisztikai sajátosságok (formális/informális használat, szaknyelvi/köznyelvi, régi/mai jelentések, nyelvjárásiasság stb.).

8.1. Az *át* jelentései a Nszt-ban

át hsz, nu és ik **ált** *(rég)*

I. hsz vmin át

1. 'vmin egyik szélétől a másikig végighaladva, ill. vmin túljutva, vminek a túlsó oldalára'

a. 'vki(k), vmi(k) között, ill. fölött haladva (és rajtuk túljutva)'

b. 'vmely (légnemű) közegben (végig)haladva, azon keresztülhatolva'

c. 'vmely elválasztó vonalon v. akadályon túlhaladva, annak másik oldalára (jutva)'

2. 'vmely nyíláson keresztül'

a. 'vmely tárgy közbeiktatásával, azon keresztül'

3. *(nyj)* 'vmely (megnevezett) közeli, ill. vmin túl levő helyen, a szomszédban; odaát'

4. (nu-szerűen) 'haladás közben vmely helyet érintve'

II. nu

1. (-*n* határozóragos szóval) 'vkinek, vminek a révén, közvetítésével, segítségével'

2. (-*n* határozóragos szóval) 'vmely sorozat tagjai közül a szóban forgót is érintve, számba véve'

3. (-*n* határozóragos szóval) 'vmely (megnevezett) idő(szak) egész tartama alatt'

a. (-*t* határozóragos szóval) *(rég)* 'ua.'

b. (-*n* határozóragos szóval) *(rég)* 'vmely állapoton, helyzeten túljutva'

III. ik

1. 'egyik helyről, ill. időpontról a másikra'

a. 'vmin, vmiben, ill. vmi alatt, fölött v. között haladva'

b. 'az egyik személytől, csoporttól vmely másiknak v. másikhoz'
c. 'másfelé, irányát megváltoztatva, ill. ellentétes irányba'
d. 'térben v. időben vmeddig elérve'

2. 'vmit keresztezve, vmely akadályon, határon átlépve, keresztüljutva annak túloldalára'
a. 'vmin, ált. nehézségen, megpróbáltatáson keresztülmenve, túljutva'
b. 'vmely anyagot, testet szétszakítva, kettéosztva'
c. 'vmely résen, nyíláson keresztüljutva'
d. 'vmin, kül. vmely anyagon, közegen, testen (mint akadályon) keresztül-(hatolva v. -haladva)'

3. 'vkit, vmit teljesen átjárva, betöltve, részei közé hatolva'
a. 'cselekvést vmely terület, hely minden részén végezve, keresztül-kasul'

4. 'teljes egészében, vmin egész terjedelmében, egyik végétől a másikig (végighaladva)'
a. 'vmin nagyjából, felszínesen, sietve végighaladva'
b. 'vmin pusztítva, rombolva végighaladva'
c. 'alaposan, minden részletét figyelembe véve, teljes egészében (megvizsgálva)'

5. 'vmely (megnevezett) időtartamon végig'
6. 'körül, körbe'
7. 'újra és másképp, ill. más eredménnyel'
8. '(vmivé, vkivé) változ(tat)va'

8.2. Különbségek és párhuzamok a kétfajta struktúra(típus) között

Összevetve a fentebbi szemantikai hálót és a Nszt-i struktúrát, a következő főbb különbségeket látjuk:

a) a Nszt-ban 3 szófajba rendeződnek a jelentések, némelyek csak egy, mások több szófajban is megjelennek;

b) további grammatikai szempontok érvényesülnek a jelentések elkülönítésében (pl. ugyanannak a jelentésnek az *-n* határozóragos szóval és a *-t* határozóragos szóval használt változata külön jelentésszám alá sorolódik);

c) a Nszt különbséget tesz az általános jellegű helyre vonatkozás és a személy birtokára vonatkozás között;

d) néhány szótári jelentésben több, a jelen elemzésben önállónak megállapított jelentés összevonva szerepel (pl. **III. 2d.** 'vmin, kül. vmely anyagon, közegen, testen [mint akadályon] keresztül[hatolva v. -haladva]'; **III. 6.** 'körül, körbe' [a dinamikus és a statikus jelentés egy jelentésszám alatt]).

A nagyszótári jelentésszerkezetet és a fentiekben megállapított főbb kognitív szemantikai csoportokat összevetve a következő megfeleléseket találjuk:

I. 1. első része: VÉGIG
I. 1. második része: KERESZTEZVE
I. 2.: KERESZTEZVE
I. 3.: OTT
I. 4.: KERESZTEZVE
II. 1.: KERESZTEZVE
II. 2.: KERESZTEZVE
II. 3. első része: VÉGIG
II. 3. második része: VÉGIG, illetve TÚL
III. 1. első része: MÁS-
III. 1. második része: főként VÉGIG, kisebb részben KERESZTEZVE
III. 1. harmadik része: MÁS-, illetve TÚL
III. 1. negyedik része: MÁS-
III. 1. ötödik része: TÚL
III. 2. első része: KERESZTEZVE
III. 2. második része: TÚL
III. 2. harmadik része: KERESZTEZVE
III. 3.: TELE-
III. 4.: VÉGIG
III. 5.: VÉGIG
III. 6.: KÖR-
III. 7.: MÁS-
III. 8.: MÁS-

A lexikográfiai hagyományokból és a szótár szerkesztési elveiből adódó különbségek ellenére is úgy tűnik, hogy a szótári jelentésstruktúrában is megfigyelhetők az előzőekben megállapított főbb csoportok (KERESZTEZVE, VÉGIG, OTT, MÁS-, TÚL, TELE-, KÖR-) a főjelentések és az alájuk besorolt árnyalatok viszonyában, valamint a főjelentések egymásutániságában, mint valamiféle, a szabályzatban nem rögzített, de a szótárírói-szerkesztői munka során rendszeresen alkalmazott (noha szubjektívnek tekintett) szemantikai szervezőelv. A Tyler–Evans (2001) alapján felállított jelentésstruktúra és a nagyszótári szerkezet közötti különbségek a speciálisan lexikográfiai módszerek és elvek következményeinek tudhatók be, amellett hogy úgy tűnik, a szótárírói munka során is készülnek bizonyos, alapvetően hasonló kognitív szemantikai elemzések, noha meglehetősen szubjektív és kevéssé tudatos módon.

9. A módszer alkalmazásának lehetőségei

A fentiekben felvázolt módszer, illetve annak szempontrendszere a legkülönbözőbb szemantikai elemzésekhez, de elsősorban a (korpuszalapú) egy- vagy több-

nyelvű szótárak munkálataiban látszik jól alkalmazhatónak az önálló jelentések megállapításának (vagy más szóval a jelentések egymástól való elkülönítésének) az eddigiekhez képest objektívebb módszereként, valamint segítséget nyújthat az egyes jelentések közötti kognitív összefüggések felismerésében, tudatosításában, ezáltal a jelentések logikus hierarchiájának a kialakításában is. A modell segít megérteni a szemantikai relációkat még az olyan szerteágazó és bonyolult jelentésstruktúrájú, nagy gyakoriságú szavak esetében is, mint amilyen az *át,* amelyek korpuszelemzési és lexikográfiai szempontból gyakran nehézségek elé állítják a szócikkírót és a szerkesztőt egyaránt.

Tanulságokkal szolgálhat a módszer alkalmazása az igekötők, határozószók, névutók szemantikai kutatásában, különböző grammatikai szerepeik összefüggéseinek, valamint ezeknek a szerepeknek az egyes szavak közti megoszlásának, a téri relációk nyelvi megjelenítésének vizsgálatában.

További következtetéseket eredményezhet, és bizonyos univerzális elvek, törvényszerűségek, illetve nyelvspecikus sajátosságok jobb megértéséhez vezethet a modellnek a különféle nyelvek hasonló grammatikai szerepű (téri relációkat kifejező) lexémáinak összehasonlító elemzésében való alkalmazása.

Irodalom

Brugman, Claudia (1988), The story of *over.* Polysemy, semantics and the structure of the lexicon. Garland Press, New York.

Brugman, Claudia – Lakoff, George (1988), Cognitive topology and lexical networks. In: Small, Steven L. – Cottrell, Garrison W. – Tanenhaus, Michael K. (eds.), Lexical ambiguity resolution. Morgan Kaufman, Palo Alto. 477–507.

Cushing, Steven (1990), Prototypical considerations on modal meanings. In: Tsohatzidis, Savas L. (ed.), Meanings and prototypes. Studies in linguistic categorization. Routledge, London. 74–90.

Cushing, Steven (1991), Explaining a missing modal meaning. Ideology and paradigm as pragmatic parameter. In: Verschueren, Jef (ed.), Levels of linguistic adaptation. John Benjamins, Amsterdam. 19–32.

CzF = Czuczor Gergely – Fogarasi János (1862–1874), A magyar nyelv szótára I–VI. Emich Gusztáv, Pest.

Dewell, Robert (1994), *Over* again. Image-schema transformations in semantic analysis. Cognitive Linguistics 5: 351–380.

ÉKsz = Juhász József et al. (szerk.) (1972), Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ÉKsz² = Pusztai Ferenc (szerk.) (2003), Magyar értelmező kéziszótár. 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ÉrtSz = Bárczi Géza – Országh László (szerk.) (1959–1962), A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Herskovits, Anette (1986), Language and spatial cognition. An interdisciplinary study of the prepositions in English. Cambridge University Press, Cambridge.

Kreitzer, Anatol (1997), Multiple levels of schematization. A study in the conceptualization of space. Cognitive Linguistics 8: 291–325.

Lakoff, George (1987), Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind. University of Chicago Press, Chicago.

Langacker, Ronald (1987), Foundations of cognitive grammar 1. Stanford University Press, Stanford.

LányiK = Lányi-kódex (1519). Volf György (kiad.) (1878), Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok 7. MTA Könyvárusi Hivatal, Budapest.

Nszt = Ittzés Nóra (szerk.) (2006), A magyar nyelv nagyszótára I–II. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.

Tyler, Andrea – Evans, Vyvyan (2001), Reconsidering prepositional polysemy networks. The case of *over*. Language 77: 724–765.

Vandeloise, Claude (1991), Spatial prepositions. A case of study from French. University of Chicago Press, Chicago.

Vandeloise, Claude (1994), Methodology and analyses of the preposition *in*. Cognitive Linguistics 5: 157–184.